

τραγούδια που παρουσιάζει στη συλλογή της ως μελενικιώτικα. Σε ορισμένα μάλιστα δηλώνεται και ο τόπος του, όπως συμβαίνει στους χορούς (Αραχωβίτικος, Θρακιώτικος κ.λπ.) Άλλωστε στον προφορικό πολιτισμό όπου τα τραγούδια διαδίδονταν στόμα με στόμα και κάθε περιοχή προσέθετε τα δικά της στοιχεία, είναι πολύ δύσκολο κάποιος να βρει την ιστορική καταγωγή ενός τραγουδιού. Όμως τα τραγούδια αυτά τα τραγουδούσαν οι κάτοικοι του Μελενίκου και είχαν δεθεί με εορταστικές και καθημερινές στιγμές της κοινότητας, γεγονός το οποίο δίνει, ως ένα βαθμό, το δικαίωμα να ενταχθούν αυτά στη συλλογή. Μας επιτρέπει μάλιστα να δούμε πώς η κάθε κοινότητα χρησιμοποιεί αυτά τα τραγούδια. Αυτό επιβεβαιώνεται στα σχόλια που προσθέτει η συγγραφέας σε ορισμένα από αυτά, και στα οποία περιγράφει έθιμα ή αντιλήψεις που τα συνόδευαν.

Και σε αυτή τη συλλογή θα παρατηρήσουμε το γεγονός που έχουμε δει και σε άλλες συλλογές δημοτικών τραγουδιών, δηλαδή της συμπαράθεσης τραγουδιών με φανερά αστικό και λόγιο χαρακτήρα. Η συχνότητα της εμφάνισης του φαινομένου μας οδηγεί στο συμπέρασμα πως ο λεγόμενος «παραδοσιακός πολιτισμός» είναι μια δυναμική και όχι στατική έννοια και πως στην καθημερινή ζωή των κατοίκων μιας κοινότητας τα όρια ανάμεσα στο λαϊκό και το λόγιο δεν είναι πάντα απόλυτα διαχωρισμένα. Ακόμη οι πληροφορίες με τις οποίες πλαισιώνονται τα διάφορα τραγούδια δίνουν ένα πλούσιο νόημα στα τραγούδια και έτσι από κείμενα μετατρέπονται σε πολιτισμικά γεγονότα.

Το σεμνό βιβλίο της κυρίας Ευδοκίας Φουρτούνα-Καλαφατοπούλου είναι μια «εκ των έσω» παρουσίαση του τοπικού πολιτισμού του Μελενίκου, με τις ιδιαιτερότητες που αυτή συχνά έχει, όπως παραδείγματος χάριν, τα κάποτε εκτενή σχόλια και οι προσωπικές σκέψεις που παραθέτει η συγγραφέας με διάφορες αφορμές. Όμως αυτός είναι και ένας επιπλέον λόγος μελέτης από την επιστήμη της λαογραφίας τέτοιων εργασιών, καθώς μέσα από αυτές μας δίνεται μια εικόνα για το πώς βιώνουν οι ίδιοι οι κάτοικοι τον πολιτισμό τους.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΒΟΖΙΚΑΣ

Δημοτικά τραγούδια της Νιγρίτας και της ευρύτερης περιοχής της Βισαλτίας

Άγγελος Αντ. Παπαμάλαμας, Θεσσαλονίκη,

Σύλλογος Νιγριτινών Θεσσαλονίκης «ο Βισάλτης» και

Σύλλογος Νιγριτινών-Βισαλτινών Αττικής «ο Βισάλτης» 2009 (σ. 239).

Η επαρχία της Βισαλτίας, ευτύχησε να συγκεντρώσει στο διάβα των χρόνων το ερευνητικό ενδιαφέρον πολλών και αξιόλογων μελετητών της ιστο-

ρίας και του πολιτισμού, εργασίες των οποίων έχουν παρουσιαστεί και στις σελίδες του περιοδικού Σερραϊκά Χρονικά. Αποκορύφωμα αυτού του ενδιαφέροντος για την περιοχή αποτέλεσε και η διοργάνωση δύο συνεδρίων με θέμα «Η Νιγρίτα – Η Βισαλτία διά μέσου της Ιστορίας», κατά τα έτη 1993 και 1996, στα οποία έγκριτοι τοπικοί λόγιοι, καθηγητές πανεπιστημίων, ερευνητές αλλά και άλλοι επιστήμονες παρουσίασαν τις εργασίες τους.

Στη σημαντική αυτή παραγωγή για την ιστορία και τον πολιτισμό του τόπου έρχεται να προσθέσει και τη δική του συμβολή ο εκπαιδευτικός κ. Άγγελος Αντ. Παπαμάλαμας, με το έργο του *Δημοτικά τραγούδια της Νιγρίτας και της ευρύτερης περιοχής της Βισαλτίας*, μια έκδοση των συλλόγων α) Νιγριτινών Θεσσαλονίκης «Ο ΒΙΣΑΛΤΗΣ» και β) Νιγριτινών-Βισαλτινών Αττικής «Ο ΒΙΣΑΛΤΗΣ».

Όπως αναφέρει και ο ίδιος ο συγγραφέας στις σημειώσεις του «Αντί προλόγου», το βιβλίο του συγκροτείται από τρεις «εργασίες», οι οποίες, αν και γράφτηκαν, όπως φαίνεται, σε διαφορετικές περιόδους, εντούτοις συνδέονται οργανικά μεταξύ τους. Η πρώτη εργασία («Τα δημοτικά μας τραγούδια») περιλαμβάνει μια γενική και θεωρητικής φύσεως μελέτη για τα δημοτικά τραγούδια, ως λαογραφικό είδος. Η δεύτερη εργασία («Τα δημοτικά τραγούδια της Νιγρίτας και της περιοχής Βισαλτίας») είναι πιο εξειδικευμένη, ως προς το αντικείμενο, και πραγματεύεται τις ιδιαιτερότητες των τραγουδιών της περιοχής. Οι δύο πρώτες αυτές εργασίες έχουν, θα μπορούσαμε να πούμε, έναν εισαγωγικό χαρακτήρα για την επόμενη («Συλλογή δημοτικών τραγουδιών της Νιγρίτας και της επαρχίας Βισαλτίας»), η οποία αποτελεί και το κυρίως μέρος της όλης προσπάθειας και καταλαμβάνει τη μεγαλύτερη έκταση του βιβλίου. Στο μέρος αυτό καταγράφονται και σχολιάζονται συνολικά πενήντα (50) δημοτικά τραγούδια.

Η εργασία συνοδεύεται επίσης από σχετικό προλογικό σημείωμα του εκλεκτού συναδέλφου, Γεωργίου Ν. Αικατερινίδη, τ. Δ/ντή Ερευνών του Κέντρου Ερέυνης Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών, και τακτικού μέλους του Δ.Σ. της Ιστορικής και Λαογραφικής Εταιρείας Σερρών και Μελενίκου.

Ειδικότερα, η πρώτη εργασία ασχολείται με θεωρητικά ζητήματα της καταγραφής των δημοτικών τραγουδιών. Σχολιάζει ιδιαίτερα το ζήτημα των παραλλαγών, ένα κεφαλαιώδες ζήτημα για τη λαογραφία, το ζήτημα του ποιητικού και μουσικού μέτρου, της ομοιοκαταληξίας, της μελωδίας και της γλώσσας στα δημοτικά τραγούδια.

Στην επόμενη εργασία τα ζητήματα αυτά παρουσιάζονται εξειδικευμένα, όπως τα συναντούμε στην περίπτωση των τραγουδιών της Νιγρίτας. Εδώ αξίζει να μνημονευθούν οι επισημάνσεις, όπως π.χ. η σημασία των ραδιοφωνικών εκπομπών δημοτικών τραγουδιών από τους τοπικούς σταθμούς για τη διατήρηση και διάδοση του δημοτικού τραγουδιού αλλά και για την ανάδειξη ντόπιων τραγουδιστών, η καταλυτική παρουσία των τοπικών χορωδιών με

τους χοροδιδασκάλους τους κ.ά. Επίσης αξιοσημείωτες είναι οι μαρτυρίες για τις μετακινήσεις στην περιοχή διαφόρων ομάδων και επαγγελματικών κατηγοριών (εκπαιδευτικοί, κοζανίτες μαστόροι, καπνεργάτες, μεταναστευτικές κινήσεις καταδιωκόμενων ομάδων στην τουρκοκρατία κ.λπ.) και για το πώς οι μετακινήσεις αυτές επέδρασαν στη διαμόρφωση του ρεπερτορίου των τραγουδιών της Βισαλτίας. Ακόμη τονίζεται ο ρόλος των δασκάλων στην εκμάθηση τραγουδιών αλλά και η επίδραση της στρατιωτικής θητείας στον εμπλουτισμό της τοπικής παράδοσης. Οι παρατηρήσεις αυτές οδηγούν τον κ. Παπαμάλαμα να καταλήξει στο συμπέρασμα (το συναντάμε ως επαναλαμβανόμενο μοτίβο, με παραλλαγές, σε πολλές σελίδες μέσα στο βιβλίο) πως *«δεν αποκλείεται, κάποια από τα δημοτικά τραγούδια, που θεωρούνται τραγούδια τοπικά της Βισαλτίας, να έχουν προέλευση από άλλη περιοχή. Είναι πολύ πιθανοί οι συγκεκριασμοί μουσικοποιητικών προϊόντων της Βισαλτίας και κάποιας άλλης περιοχής (ή κάποιων άλλων περιοχών), ώστε να διαμορφωθούν νέες παραλλαγές τραγουδιών.»*

Στο τελευταίο μέρος του βιβλίου παρουσιάζονται τα τραγούδια της συλλογής, το κάθε ένα ξεχωριστά σε συσχετισμό με άλλα τραγούδια, συνοδευόμενα από ενδιαφέρουσες πραγματολογικές, φιλολογικές, μετρικές, μουσικές και συγκριτικές παρατηρήσεις. Εκτενής αναφορά (σχεδόν μια μικρή πραγματεία) γίνεται στο έθιμο του χελιδονίσματος, όπου παρατίθενται αρκετά ποιητικά παράλληλα, προερχόμενα από άλλες περιοχές των Σερρών αλλά και του ευρύτερου ελλαδικού χώρου. Επίσης η μουσική του τραγουδιού, το οποίο λέγεται κατά τη διάρκεια του εθίμου, καταγράφεται τόσο στην ευρωπαϊκή όσο και στη βυζαντινή σημειογραφία.

Οι τελευταίες σελίδες του βιβλίου έχουν ένα σχετικά σύμμεκτο περιεχόμενο. Ξεχωρίζουμε τις ερμηνευτικές παρατηρήσεις επί λέξεων και φράσεων που συναντώνται μέσα στη συλλογή, καθώς και μια προσπάθεια ταξινόμησης των τραγουδιών κατά κατηγορία (μοιρολόγια, νυφιάτικα, της ξενιτιάς κ.λπ.). Στις σελίδες αυτές φιλοξενείται επίσης μια ξεχωριστή αναφορά στο σημαντικότερο για τη Λαογραφία, και ειδικά τη λαογραφία των Σερρών, ερευνητικό έργο του κ. Γεωργίου Ν. Αικατερινίδη. Πρόκειται για ένα έργο το οποίο πραγματοποιήθηκε σε εποχές δύσκολες, ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1960, και σήμερα εναπόκειται στο Αρχείο του Κέντρου Ερεύνης Ελληνικής Λαογραφίας. Μάλιστα δύο φωτογραφίες από την επιτόπια έρευνα που διεξήγαγε ο ίδιος στην περιοχή, σχετιζόμενες με το έθιμο του χελιδονίσματος, κοσμούν τις σελίδες του βιβλίου.

Το τελευταίο διάστημα απασχολούν επίμονα τη Λαογραφία κρίσιμα ζητήματα που έχουν σχέση με τον τρόπο παραγωγής και διάδοσης του παραδοσιακού πολιτισμού. Οι παρατηρήσεις του κ. Παπαμάλαμα μέσα στο βιβλίο, ιδιαίτερα στη δεύτερη αλλά και στην τρίτη κατά σειρά εργασία, συμβάλουν, με τον τρόπο τους, στην κατανόηση των ζητημάτων αυτών. Δε γνωρίζω εάν

ήταν στις προθέσεις του να πάρει μέρος σε αυτή τη θεωρητική συζήτηση. Ωστόσο, ασχέτως των προθέσεών του, οι μαρτυρίες που καταθέτει από την περιοχή της Βισαλτίας είναι αξιοσημείωτες, και γι αυτό αξίζουν να διαβαστούν, καθώς δίνουν επιχειρήματα στους υποστηρικτές της άποψης πως η σχέση σύγχρονου και παραδοσιακού, τοπικού και πανελλήνιου, γνήσιου και νόθου, αρχικής μορφής και παραλλαγής είναι πολύπλοκη. Η παραγωγή και διάδοση του παραδοσιακού πολιτισμού είναι μια σύνθετη ιστορική αλλά και κοινωνική διαδικασία, η οποία δεν ερμηνεύεται με απλοϊκές ή μονομερείς, συνήθως ιστορικίζουσες, προσεγγίσεις.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΒΟΖΙΚΑΣ

Η Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση στην ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλονίκης από το 1850 έως το 1912

*Ευστράτιος Βαχάρογλου, Θεσσαλονίκη 2009,
Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη Α.Ε. (σχήμα: 170 x 240, σελ. 586).*

Ο Ευστράτιος Βαχάρογλου είναι κάτοχος μεταπτυχιακού και διδακτορικού διπλώματος του Τομέα Ιστορίας και Δόγματος του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (Α.Π.Θ.), Μεταδιδάκτωρ ερευνητής του Τμήματος Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής τής Φιλοσοφικής Σχολής του ιδίου Πανεπιστημίου και μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου τής Ιστορικής και Λαογραφικής Εταιρίας Σερρών – Μελενίκου.

Η παραπάνω εργασία του κ. Βαχάρογλου αποτελεί μέρος της διδακτορικής διατριβής του με τίτλο: «*Τα σχολεία της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης στον καζά Θεσσαλονίκης και στον καζά Λαγκαδά (1850-1912)*», που υποβλήθηκε τον Μάρτιο 2004 στη Θεολογική Σχολή, στο Τμήμα Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας του Α.Π.Θ.

Κρίθηκε σκόπιμο να προηγηθεί η έκδοση του τμήματος της εργασίας που αφορά στον καζά Θεσσαλονίκης και να ακολουθήσει η έκδοση που αφορά στον καζά Λαγκαδά, λόγω του μεγάλου όγκου των δεδομένων και του πλούσιου υλικού που αναδείχθηκε κατά την πορεία της έρευνας.

Η εργασία αυτή, γενικά, εντάσσεται στην εκδοτική σειρά του Ιστορικού Αρχείου Νεοελληνικής Εκπαίδευσης (ΙΑΝΕ), το οποίο λειτουργεί από το 1990 στον Τομέα Παιδαγωγικής και Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ. με επιστημονικά υπεύθυνους τον καθηγητή Ν.Π. Τερζή και την καθηγήτρια Σ. Ζιώγου – Καραστεργίου (βλ. σχετική βιβλιοπαρουσίασή μου στον 16^ο τόμο των Σερραϊκών Χρονικών, σελ. 219-223).